

Simon János*
Küküllőboldogfalva

Közigazgatás és igazságszolgáltatás a római megszállás alatt álló Júdeában (Kr. u. 6–41)

Jézus korának közigazgatási és bíraskodási gyakorlatát nem könnyű megérteni. Nemcsak azért, mert a forrásaink hiányosak, de bizonyos vonatkozásokban ellent is mondanak egymásnak. Ugyanakkor ezek az ellentmondások nem meglepőek. Jézus korában a közigazgatás vagy igazságszolgáltatás működése ugyanúgy talány volt az átlagpolgár számára, mint ahogyan ma is. Mert ezeknek manapság is csak bizonyos vonatkozásait ismerjük, rendszerint annyit, amennyi a mindennapi élet intézéséhez szükségeltetik. Ezért aztán tapasztalataink is különbözhetnek, és két különböző személy teljesen másként írhatja le ugyanazon intézmény működését, mint ahogy ugyanannak a személynek is lehetnek teljesen más tapasztalatai ugyanazon intézmény működéséről néhány éves vagy évtizedes érintkezés után.

Jézus kortársai is különböző tapasztalatokat szereztek koruk intézményeinek működéséről. Ezek alapján vagy ismerőseik, vagy pedig forrásaik tapasztalatai alapján írták le az intézmények működését és az azokhoz köthető eseményeket. Két évezred távlatából ezért sem egyszerű átlátni és megérteni a források alapján nem mindig pontosan körülhatárolható jog- és intézményrendszer működését.

Lehet, hogy némely olvasó számára túlságosan elbonyolítottnak és fölöslegesnek tűnik majd a továbbiakban tárgyalt témák egyike vagy másika. Mások pedig majd az kifogásolhatják, hogy bizonyos kérdések tárgyalása hézagossá mondható, illetve nem kellően kidolgozott. Mielőtt rátérnék témánk tulajdonképpeni tárgyalására, szükségesnek láttam a júdeai közigazgatás és igazságszolgáltatás kontextusának, vagyis a Római Birodalom intézményrendszerének részleges

---

* Simon János (Kolozsvár, 1982) a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karának doktorandusza. Teológiai tanulmányait a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végezte, a Sárospataki Református Teológiai Akadémián börtönlelkészi oklevelet szerzett, majd a Theologische Universiteit van de Protestantse Kerk in Nederland kampeni fakultásán végzett mesteri tanulmányokat. 2006 és 2012 között segéd- és beosztott lelkészként szolgált, jelenleg pedig küküllőboldogfalvi lelképásztor. A büntetés-etika és relacionális etika, egyházjog és ekkleziológia különböző kérdéseit kutatta a Protestantse Theologische Universiteit leideni karán, majd néhány évvel később ugyanazon egyetem amszterdami és groningeni karán. Egyházjogi ismereteit a Babeş–Bolyai Tudományegyetem jogi karának hallgatójaként bővítette. Doktor kutatásában az emberi megbocsátás és exoneráció kérdéskörét vizsgálja.

bemutatását. Másrészt azt is kell látnunk, hogy bizonyos vonatkozásokban szükségtelen a kimerítő tárgyalás az általunk vizsgált kérdések megválaszolásához.

A római állam szerveinek a kései köztársaság idején már egész Itália, sőt a gyarapodó provinciák igazgatását is el kellett látniuk. Mivel az *Imperium Romanum* kialakulása évszázadokat vett igénybe, a folyton változó határokkal és újabb tartományokkal bővülő birodalomnak újabb és újabb közigazgatási kihívásokkal kellett szembenéznie. Ahhoz, hogy az első századi Júdea igazságszolgáltatásának szövevényes kérdéseibe belevágjunk, előbb szükségesnek mutatkozik a birodalmi közigazgatás és bíraskodás kialakulásának és fejlődésének áttekintése. A Júdeára vonatkozó források hiányosságait kiegészítik a birodalom más tartományaira vonatkozó leírások. Az ezekből kialakuló összkép pedig segít megválaszolni a Jézus peréhez kötődő kérdéseket.

A bíraskodás és igazságszolgáltatás egy idői síkon fejlődő jog- és intézményrendszer szerves részét képezi. Amikor a bíraskodás és igazságszolgáltatás kérdéskörére összpontosítunk, nem tehetjük ezt a többi intézmény vizsgálatától függetlenül. Elengedhetetlen például megvizsgálunk a közigazgatás alapját képező jog fejlődését. Ezért vizsgálódásunkat a közigazgatás fejlődésének és az ezzel szerves egységet képező jogfejlődésnek a bemutatásával kezdjük, ezt követően pedig megvizsgáljuk a tartományok jogállásának, és ezen belül Júdea közigazgatásának kérdéskörét.

Idekívánkozik annak megemlítése is, hogy ez a tanulmány szorosan kapcsolódik *A Szanbedrin jogköre a római uralom idején* című tanulmányomhoz, amely szintén a *Református Szemle* hasábjain jelent meg [112. évf. (2019/4), 341–352], ugyanis mindkettőben az adott kor Júdeájának igazságszolgáltatási gyakorlatát veszem vizsgálat alá, továbbá mindkét tanulmány Jézus perének nehezebben érthető kérdéseit kívánja világosabbá tenni a mai olvasó számára.

Jelen tanulmányban a kor közigazgatási struktúráit, az imperiumi eszméhez kötődő bírói jogkört, Júdea provincia jogállását, a tartomány közigazgatását és bíraskodását felügyelő helytartó pontos jogkörét próbáljuk tisztázni.

1. Róma államának közigazgatása

Róma legrégebbi államformája a királyság, amelynek első korszakát, a patriarchális latin–szabin (latiális) királyságot a nemzeti szerveződés, míg második korszakát, az etruszk királyság korszakát, a városállammá fejlődés határozta meg.¹

Az első periódusban az államhatalom gyakorlása a király és a nemzetségfők tanácsának (szenátus) kezében volt. A királyi hatáskörhöz tartozott a hadsereg irányítása, kivételes esetekben bírói funkciók betöltése, illetve a legfontosabb közösségi áldozatok bemutatása. A társadalom alapegysége a nemzetség (*gens*),

---

¹ Róma városát a hagyomány szerint Kr. e. 753-ban alapították.

amelynek tagjait vérségi kapcsolat fűzte össze, az igazságszolgáltatás pedig a nemzetség belügye volt.²

A királyság második korszakában jelentős társadalmi és intézményi változások következtek be. A *patriciusok* és a *cliensek* (egyes patricius nemzetségek alávetett helyzetű elemei) mellett megnőtt a *plebeiusok* szerepe.³ A Fórum a város központja lett, illetve a nemzetségi felosztás helyett territoriális felosztást vezettek be. Servius Tullius *tribusok*ra osztotta az államot, utódai pedig ezt a rendszert fejlesztették tovább. A királyok bevezették az impériumi (*Imperium Romanum*) eszmét, az osztatlan és korlátlan királyi hatalmat, és e nagy horderejű jogi újítás következményeként a szenátusnak és a kúriák gyűlésének szünetelnie kellett ebben a korszakban. A király nemcsak a legfőbb bíró, hadvezér és főpap, hanem a végrehajtó hatalom teljességének birtokosa. Ideiglenes távolléte esetén a *praefectus urbi* látta el jogkörét, és halála után a következő király megválasztásáig a szenátus tagjai vezették az államot *interrex*i minőségben. E korban a szenátus a király tanácsadó szerve és az állami felségjog állandó hordozója volt.

Mivel a törzsek kúriákra, a vagyoni osztályok *centuriák*ra, a telkes polgárság pedig *tribusok*ra oszlott, ezért háromféle közgyűlést tartottak: *comitia curiata*, *centuriata* és *tributa*. A törvényhozó közgyűlések egyúttal kormányzói közgyűlések is voltak, és a főbenjáró perekben legfelsőbb fokon ezek bírászkodtak.⁴

Az utolsó etruszk király elűzése (Kr. e. 510) után egy új államforma, a köztársaság jött létre, amelyben az állami főhatalmat a *magistratusok* gyakorolták. Munkájuk önkéntes volt, amelyért nem járt anyagi juttatás, illetve bármikor jogukban állt lemondani tisztségükről. Idővel több, egyenlő jogkörű magistratus is működött egyszerre.

„A *collegialitas* elvéből adódóan a *magistratus* ugyanis soha nem egyedül töltötte be a tisztségét (kivéve a *dictator*). Ez a kettősség lehetőséget adott a *collegának* az *intercessióra*, azaz a másik döntéseinek, hatalmi aktusainak felülbírálatára.”⁵

A legfőbb magisztrátusok a *consulok*, akik kezdetben a hadvezér (*praetor maximus*), illetve a bíró (*iudex*) nevet viselték.⁶ Ők képviselték az államban a legfőbb

² Hanga, Vladimir: *Drept Roman*. Argonaut, Cluj–Napoca 1999, 14–25. Ferenczy Endre: Dél-Itália (Magna Graecia) és Szicília görög gyarmatosítása Róma története a királyság korában. In: Ferenczy Endre – Maróti Egon – Hahn István: *Az ókori Róma története*. Szerk.: Harmatta János. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1992, (39–56) 45–51.

³ A patriciusok és plebejusok eredetének magyarázatára nagyon sok elmélet született. Ld. Ferenczy Endre: *i. m.* 51.

⁴ Vécsey Tamás: *A Római jog külső története és institúciói*. Második, javított kiadás. Franklin-Társulat, Budapest 1888, 14–33.

⁵ Pozsárkó Csaba: *Ins Publicum. A római közjog történetének vázlatja a köztársaságkorban és a principatus első két évszázadában*. Konzulens: Dr. Benedek Ferenc, prof. em. Szakdolgozat. Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudomány Kar 2000, 17.

⁶ Ezenkívül *magistratus maiorum* számított a *praetor* és a *ensor*, akiknek kiváltságuk volt a bíborszegélyű toga (*toga praetexta*) viselése és a díszes szék (*sella curulis*) használata. Ld. Vécsey Tamás: *i. m.* 53–90.

végrehajtó hatalmat, valamint a hadvezéri és bírói jogkört. Kr. e. 367-től a *praetor* bírászkodott a *consulok* helyett, és mint helyettes élhetett a *consulok* többi jogával is. Kezdetben csak egy *praetor* működött, Kr. e. 247-től számuk 2-re emelkedett a *praetor peregrinus* tisztségének felállításával. A köztársaság végére már tizenhatan gyakorolták ezt a státust. A magisztrátusok közül a *praetornak* volt a legjelentősebb szerepe az igazságszolgáltatásban, és impériuma alapján rendeleteket adott ki.⁷

A néptribunusi (*tribuni plebis*) tisztséget betöltő személyeknek jogában állt összehívni a *plebs* üléseit, majd később a szenátusét is. Vétójoggal megakadályozhatták a magisztrátusok intézkedéseit, és menedéket nyújthattak a *plebs patriciusok* által üldözött tagjainak. Személyük szent és sérthetetlen volt a városon belül. Számuk kezdetben kettő volt, amelyet később tízre emeltek.

A római állam folyamatos és többé-kevésbé gördülékeny működésének leteleményese a szenátus volt. Később fokozatosan a hivatalt viselő magisztrátusok tanácsává lett. Határozatai (*senatus consulta*) törvényi erővel bírtak. A szenátus irányította a közigazgatást és az igazságszolgáltatást, beleszólt a külpolitikába, a hadügyekbe és a belpolitikába, s mivel végső soron minden a szakralitáshoz kapcsolódott, felügyelte a szakrális szférát is.⁸

A népgyűlést a *populus Romanus* szervezeti egységeinek megfelelően a *comitia curiata*, *centuriata* vagy *tributa* formájában hívták össze. A *comitiáknak* az volt a sajátossága, hogy gyűléseiken nem volt helye a vitának. A népgyűlés igennel vagy nemmel szavazott a törvényjavaslatok tekintetében. Ezt eleinte nyilvános, majd 139-től titkos formában vezették le.⁹

Itália meghódítása után a városállam államszervezete ugyanaz maradt külső formájában, viszont a korábbi városállami intézmények egyre nehezebben tudták betölteni eredeti rendeltetésüket. Továbbra is két *consul* vezette az államot, ugyanis a *praetor* mellé már Kr. e. 242-ben *collegát* állítottak, az előbbit *praetor urbanus*-nak, az utóbbit *praetor peregrinus*-nak hívták. Ez utóbbinak a *ius gentium* alkalmazásának címén joga volt eldönteni, hogy a civiljog vagy pedig a peregrinusjog normáit követi. A *proconsuli* hatalom megszerzésével Augustus császár lett a legfontosabb provinciák kormányzója, de ugyanakkor ő volt a hadsereg parancsnoka és a szenátus feje is. A korábbi magisztrátusok ugyan megmaradtak, de mindenben a császártól függtek. Gyakoribbá vált a magisztrátusok éves kinevezésének meghosszabbítása, de magánembert is felruháztak ezzel a tisztséggel (*privatus cum imperio*). Mivel pedig fizetést nem kaptak, szolgálatuk leteltével mint *promagistratusok* (*proconsul, proprætor*) egy-egy provincia élére kerültek helytartókként.¹⁰

⁷ Vécsey Tamás: *i. m.* 48., valamint Román Dezső: *i. m.* 85–99.

⁸ Vécsey Tamás: *i. m.* 45–46.

⁹ Uo. 52.

¹⁰ Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve – Intitúciók*. Harmadik, változatlan kiadás. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1960, 19–23.

A szenátus, amely a köztársaság korában a legfőbb testület volt, a császárok előtérbe kerülésével egyre inkább veszített befolyásából. Idővel a császári akaratot kiszolgáló, névleges tanácsadói testületté degradálódott.

Kr. e. 286-ra a rómaiak egész Itáliát uralmuk alá hajtották a Rubicon folyóig. Itália két eltérő jogállású részre oszlott: *ager Romanus* és *ager peregrinus*. A Marsusháború (Kr. e. 90–88) következményeként Itália népei fokozatosan nyerték el jogaikat, hiszen a *Lex Iulia de civitate Latinis et sociis danda* (Kr. e. 90) alapján a Róma mellett kitartó szövetségesek római polgárok lettek, majd pedig a Pótól délre (*Lex Plautia Papiria*), később pedig a Pótól északra élő népek is (*Lex Roscia*).

Idősíkon Róma államának közigazgatási és bíraskodási berendezkedése sokat változott, de van, amiben stabilitást mutatott: a hatalmas területeket Róma mindig a városközpontú állam modellje szerint kormányozta. A közigazgatás szempontjából a birodalom három főrészt oszlott: Róma városa, Itália és a provinciák.

2. A római jog fejlődése

A római jog nemcsak az ókori jogrendszerek egyike, hanem a legfejlettebb és legismertebb ókori jog. Szűkebb értelemben azt a római magánjogot jelenti (*ius privatum romanum*), amely alapvetően a magánszemélyek egymás közötti személyi és vagyoni viszonyait szabályozta. Tágabb értelemben azt a joganyagot is ide soroljuk, amely a római jogra épült rá a későbbi századok folyamán.¹¹

Mivel nem célunk bemutatni a római joganyag középkori és újkori fejlődését, amikor a továbbiakban római jogot, jogszabályt, joganyagot stb. említünk, akkor az mindig az antik Róma kontextusában értendő.¹² Ahogy azt már előbb említettem, ahhoz, hogy a provinciákban gyakorolt igazságszolgáltatás érthetőbb legyen, előbb szükséges áttekintenünk a római jog és közigazgatás, illetve igazságszolgáltatás fejlődését.

A maguk jogát a rómaiak *ius civile*nek vagy ünnepélyesebb formában *ius quiritium*nak nevezték.¹³ A *ius civile* Róma speciális joga volt, amely a római polgár valamennyi életviszonyát rendezte mind az állam, mind pedig embertársai irányában. Elsősorban Itáliában, legfőképpen Rómában jutott érvényre.

¹¹ Arról a középkori és újkori joganyagról van szó, amely szervesen rakodott rá az antik római joganyagra. E tágabb értelemben vett anyag jogtudományi feldolgozását a bolognai glosszátorok kezdték meg, majd pedig a német pandektisták dolgozták ki legteljesebben. A glosszátorokról, valamint a pandektista iskoláról ld. bővebben: Marton Géza: *i. m.* 38–41. Személyi Kálmán: *Római jog I.* Második kiadás. Minerva Irodalmi és Nyomdai R. T., Kolozsvár 1941, 11–12. Vécsey Tamás: *i. m.* 147–150.

¹² Ugyanakkor teljesen mégsem mellőzhetjük a középkori és újkori jogfejlődést, ugyanis az antik római jog jogelméleti és joggyakorlati bemutatása csak a középkori, újkori és modernkori jogtudósok kutatási eredményeinek felhasználásával lehetséges.

¹³ A *cives* és *quiritis* jelentése: államot alkotó polgárok.

Mivel a növekvő birodalom szabályozási igényeit nehéz volt lefedni általánosan alkalmazható törvényekkel, Kr. e. 2. századtól a görög filozófia segítségével igyekeztek fellazítani a civiljog határait. Ennek eredményeképpen jutottak el a *ius naturale*, *ius gentium* és *ius civile* hármas kategóriájához.

„A *ius naturale* szabályaira a stoikusok felfogása szerint minden állatot megtanít a természet: *quod natura omnia animalia docuit*. A *ius gentium* szabályaira minden nép bír fogékonysággal, ezért vele állítólag minden népnél élnek: *quo gentes humanae utuntur*. A polgári jog szabályai minden népnek külön-külön alkotásai (*ius proprium civitatis*).”¹⁴

A *ius naturale* ideológiai alapja a *stoa* bölcsészete, és az állati ösztönökön alapuló viszonyokat szabályozta.¹⁵ A *ius gentium* a *praetori* jog virágzásának ideje. Úgy alakult ki, hogy Róma képviselői alkalmazni kezdték az idegen népek célszerűeknek vélt jogszabályait, és idővel beemelték azokat a római jogba. A *ius gentium* fejlődése nem volt törvényekhez kötve, és csak egyedül a jog belső irányító elve, az *aequitas* volt fejlődésének mozgatója, ugyanis Kr. e. 241-től a *praetor peregrinus* szabadon válogatva alakította az idegenek számára szóló római jogot.¹⁶ A *praetori* jog használatának kibővülésével a *ius civile* – a *ius gentium*hoz és a *ius naturale*hoz képest – egyre inkább a régi, merev civiljogot jelentette a rugalmas, méltányos *praetori* joggal szemben.¹⁷

Az ókori úgynevezett „személyszerű felfogás” értelmében a római állam általános joga, a római *ius civile* nem volt mindenre hatályos a Róma alá tartozó területeken. Ez vezetett a *ius gentium* kifejlődéséhez, amely nemcsak a római polgárokra, hanem bármely római alattvalóra és idegenre is hatályos volt.¹⁸ Róma értelmezésében a *ius naturale* alanya „az ember,” a *ius gentium*é a „szabad ember,” míg a *ius civile*é a „római polgár”. E hármas tagoltság, amint azt később látni fogjuk, a provinciákban megvalósuló bíráskodásban is érvényesült.

¹⁴ Vécsey Tamás: *i. m.* 165.

¹⁵ Uo. 162–163.

¹⁶ A *ius gentium* nem maradt az idegenek jogviszonyaiban alkalmazott római jog, hanem a szokásjog révén része lett a római *ius civile*nek, a (*praetori* ediktumokból kialakult) *ius honorarium* által. Jelentősége Caracalla azon intézkedésével szűnt meg, amellyel a római polgárjogot kiterjesztette a birodalom lakosaira (Constitutio Antoniana, Kr. u. 212.). Ld. Személyi Kálmán: *i. m.* 21–23. és Román Dezső: *Római magánjog I.* Oktatásügyi sokszorosító, Kolozsvár 1957, 23–27. A római magánjog fejlődésének korszakait ld. uo: 9., és Vécsey Tamás: *i. m.* 163–164.

¹⁷ A római jog belső fejlődése szerint négy nagy időszakot különböztetünk meg:

1. civiljog (Kr. e. 4. századig);
2. civiljog és *praetori* jog (Kr. e. 3–1. sz.);
3. kétféle jog összeolvadása (Kr. u. 1–2. sz.);
4. császári jog (Kr. u. 3–6. sz.) Marton Géza: *i. m.* 7–9.

¹⁸ Személyi Kálmán: *i. m.* 26.

3. A provinciák jogállása és törvénykezése

A provinciák közigazgatása és az abban zajló bírászkodás szorosan összefonódott az *imperium* eszméjével. Az *imperium* a legfelsőbb adminisztratív hatalmat jelentette, amely a háború irányítását, a törvényértelmezést, illetve annak végrehajtását is magában foglalta. Ez kezdetben a consulnak és a consuli hatalommal felruházott katonai vezetőnek adatott, amelyet később helyetteseik is megkaphattak egy adott időre, vagy pedig valamilyen különleges megbízással.

A tartományok esetében a kormányzó gyakorolta az *imperium* képviselőt és ezzel együtt az *imperium* által ráruházott hatalmat. A tartomány tehát a kormányzó joghatósági területe. Kivételt képeztek ez alól azok a területek, amelyeket Róma valamilyen oknál fogva még nem vont a tartományi közigazgatás alá. Itt rendszerint egy-egy római hadvezér képviselte az *imperium*ot, és ebből fakadóan ő gyakorolta az adott területen mind a végrehajtói, mind a bírói hatalmat. Érdekes, hogy a még csak részben meghódított vagy a megtámadott területek is az *imperium* hatálya alá estek.¹⁹ Ahol tehát Róma harcba kezdett, Róma szemszögéből a saját joghatósága alá tartozott. A meghódítást követően pedig törvényben rögzítették az illető tartomány közigazgatási szabályait, amelyeket később a kormányzók saját ediktumaikkal egészítettek ki, vagy értelmeztek.

Az egyre növekvő birodalom napi közigazgatását vagy egy egységesített birodalmi igazságszolgáltatást lehetetlen lett volna fenntartani egyrészt a területek kiterjedtsége és nagysága által igényelt magisztrátusok hiánya miatt, másrészt a kulturális sokszínűség és az egységesítő jogrendszer ütközéséből keletkező rengeteg feszültség miatt. Egyszerűen nem érte meg egy egységesített és centralizált rendszert kiépíteni. Ezért a császár rendszerint a helyi elit bevonásával irányította a tartományok ügyeit. A helyi elit pedig Róma hozzájárulásával tarthatta meg hatalmát, vagy pedig elveszíthette, ha Róma azt visszavonta tőle. Cserébe a császári megbízásért feladatuk volt a birodalom békéjének megőrzése, az esetleges rendbontók megregulázása, s természetesen az adó összegyűjtése és Rómába való eljuttatása. Mindez érthető, ha látjuk, hogy a „társadalmi rend” fenntartása a kor legfőbb értékévé vált (ld. *pax romana*). Éppen ezért nem látták indokoltnak egy egységes jogrendszer kialakítását vagy a római jog ráerőltetését a meghódított népekre.

A rómaiak szemében az számított bűncselekménynek, ami megzavarta a társadalmi stabilitást és jólétet. A büntetésben pedig a közösség jóléte volt fontosabb az egyén jogainál.²⁰

A tartomány közigazgatását szabályozó törvényben minden esetben rögzítették a tartomány jogállását annak függvényében, hogy a közigazgatás milyen

¹⁹ Brown, Raymond E.: *The Death of Messiah. A Commentary on the Passion Narratives in the Four Gospels*. Vol. 1. G. Chapman, London – Doubleday and Company, New York 1994, 332.

²⁰ Skinner, Matthew L.: *The Trial Narrative Conflict, Power, and Identity in the New Testament*. Westminster John Knox Press, Louisville, KY 2010, 15.

jellegű irányítást igényelt. Miről is van szó? Az irányítás szempontjából a Római Birodalom tartományi rendszere három, egymástól jól megkülönböztetett tartománytípusból állott. A biztonságosnak ítélt területeket szenátori felügyelettel irányították, míg a kevésbé biztonságosnak minősített területek, ahol állandó katonai jelenlétre volt szükség, uralkodói fennhatóság alatt álltak. Mindkét tartománytípus élére egy kormányzót neveztek ki. Ezek többnyire korábbi konzulok vagy praetorok voltak. Egy további tartománytípust a közvetlen uralkodói igazgatás alatt álló, prefektus vagy prokurátor által irányított tartományok képezték. E harmadik típus viszonylag ritka volt, és azokat a tartományokat vonták a közigazgatási rendszer alá, amelyek erősen elkülönülő kulturális identitással rendelkeztek, vagy pedig Róma barbároknak tekintette azokat. Ez utóbbi legismertebb példája Egyiptom, amelynek „különleges státusa volt, de jelentősége és mérete ellenére, csak egy *praefectus Aegypti* címmel felruházott lovag vezette.”²¹

A provinciákban a római polgárok a *ius civile*vel éltek, míg mások a *ius gentium*mal vagy a helyi lakosság saját partikuláris jogával. A tartomány helyi bírászkodását és közigazgatását a *lex provinciae* (provinciai rendtartás) határozta meg, amelyet a hódító hadvezér és a szenátusi bizottság rendszerint úgy állított össze, hogy a helyi lakosság megtartotta addigi jogát. Nem minden esetben *lex* formájában rögzítették a tartomány alkotmányát, ugyanis volt, hogy *magistratusi decretum*, illetve *senatus consultum* képezte az alkotmányt. A helyi népjogok rendszerint a római hódítást megelőző időből eredtek (pl. az egyiptomi vagyonjog), és a római közigazgatás által megengedett bírói fórumok előtt érvényesültek, de római bíróságok is alkalmazták azokat az onnan származó jogalanyok vagy jogesetek tárgyalásakor. A tartományok római fennhatóság alatt álló idegen területeknek minősültek, amely maga után vonta azt is, hogy a helyi jog kiegészült a helytartók ediktumaival és az egész birodalom területére érvényes jogszabályokkal. Láthatjuk tehát, hogy a római jog behatolt a provincia partikuláris jogába, helyenként kiegészítette, míg más területeken felülírta azt.²²

Az első tartományok, mint például Szicília, Szardínia, Korzika kormányzását még rendes főhivatalnokok látták el. Később, mint tudjuk, Róma kétféle módon kormányozta a meghódított területeket. A régebbi, békés provinciákat, amelyekben minimális fegyveres erő állomásozott, a szenátus kormányozta. A helyi kormányzói feladatokat a prokonzul vagy ἀνθύπατος (vö. ApCsel 13,12) látta el. Az újonnan meghódított provinciák békéjét hatalmas katonai haderő biztosította, és vezetését közvetlenül a császár tartotta kezében. Ezen tartományokat a császár a legátusai (*legati Caesaris*) vagy helytartói (ἡγεμόνων) révén igazgatta, mint például Szíriát (vö. Lk 2,2: ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηναίου – *amikor Szíriában Cirénius volt a helytartó*). Voltak olyan kisebb területek, amelyek szintén közvetlenül a császár közigazgatása alatt álltak. Ezeken a területeken a prokurátor

²¹ Schäfer, Peter: *The History of the Jews in the Greco-Roman World*. 2. edition. Routledge, London 2003, 51.

²² Uo. 26.

(ἡγεμών vagy ἐπίτροπος) képviselte a császárt. Ilyen volt a prokurátori rangú Quintus Pontius Pilátus helytartó is.

Az általunk vizsgált időszakban Augustus és Tiberius vezette Róma államát. Octavianus, vagy a szenátus által adott nevén Augustus, úgy alakította császári állammá a Római Birodalmat, hogy formálisan megtartotta a korábbi köztársasági hagyományokat. Hatalma egyértelműen monarchikus jellegű volt, s ez kifejezésre jutott az általa újonnan felvett névből is: *Imperator Caesar Augustus divi filius*. Ő maga leggyakrabban az állam első polgárának nevezte magát, aki kezében tartja a köztársaság hatalmát. A hatalom leglényegesebb feltételének birtokában azzal igyekezett palástolni monarchikus uralmát, hogy megemelte a szenátusnak mint a népi akarat képviselőjének tekintélyét, a szenátorok pedig azzal honorálták ezt, hogy felruházták a cenzúra jogával, továbbá a *ius referendū*val, vagyis a törvényjavaslatok előterjesztésének jogával. A *consul* méltóságot több éven át viselte, de később másokat nevezett ki ebbe a méltóságba, magának pedig a *consul* hatalommal egyidejűleg *proconsul* hatalmat is szavaztatott. *Pontifex maximus* lett, és saját személyét az állami kultusz részévé teste. Elődeivel ellentétben nem törekedett a birodalom kiterjesztésére, új népek és országok leigázására, hanem sokkal inkább a már meglévő területek és a határok biztosítását tekintette feladatának. Uralkodása alatt megvalósul a *pax romana* (*pax augusta*), amelyet az állandó háborúskodásba belefáradt birodalom nagy része örömmel fogadott. Ennek biztosítása érdekében újjászervezte a hadsereget, és szabályozta a tartományok kormányzását.²³

Az illető provincia helytartója a légio parancsnoka, a *propraetori* rangú *legatus*, vagy az Augustus különmegbízottja, a *legatus Augusti legionis* volt. Már uralkodásának kezdetén két kategóriába sorolta a tartományokat: a szenátus, illetve a maga hatáskörébe tartozókra. A saját hatáskörébe tartoztak a határ menti és a még nem pacifikált tartományok, ahol jelentős haderőt állomásoztatott. A különböző címek és az ezzel járó hatalom elnyerésével pedig fokozatosan bővítette saját jogkörét, míg elérte, hogy a „császári tartományokat közvetlen módon, míg a szenátusi tartományokat közvetve” ő maga irányította.²⁴

Amikor Tiberius trónra lépett, megkapta mindazokat a neveket és felhatalmazásokat, amelyeket elődje birtokolt. Uralkodása alatt megszilárdítani törekedett az elődje által megteremtett politikai rendszert.

„Társadalompolitikájában Augustus hierarchikus és arisztokratikus rendjét tartotta fenn. Biztosította Itália, azaz a római polgárok lakta terület politikai és gazdasági túlsúlyát a provinciákkal szemben. A meghódított területek létjogosultságát és egyben legfőbb hivatását Itália és Róma eltartásában látta.”²⁵

²³ Maróti Egon: A Római Köztársaság és Augustus korának története. In: Ferenczy Endre – Maróti Egon – Hahn István: *i. m.* (57–260) 243–254.

²⁴ Brown, Raymond E.: *i. m.* 333.

²⁵ Hahn István: A római császárkor története. In: Ferenczy Endre – Maróti Egon – Hahn István: *i. m.* (261–422) 265–266.

Róma a köztársaság korában és bizonyos mértékig a császárkorban sem rendelkezett biztosan kiépített, élesen elkülönülő hatáskörrel felruházott bírósági szervezettel. A magánjogi perek túlnyomó részében nem állami bírói testületek jártak el, hanem a *praetor*, vagy más jogszolgáltató magisztrátus által kijelölt esküdtbírák, azonban a bírói hatáskörök körülhatárolása volt olyan pontos, mint a modern jogrendszerekben. A büntető és polgári ügyek sok vonatkozásban összefonódtak. A helytartók büntetőjogi hatalma csak a tartománybeliekre, illetve az ott katonai szolgálatot tevő római polgárookra terjedt ki. A helyi közigazgatás többnyire megmaradt a helyi közösségek hatáskörében. Ezen városoknak, három fő csoportja létezett: a *civitates*, a *municipia* és a római polgárok *coloniái*.²⁶

Róma gyakran váltotta a provinciák kormányzóit, amely a provinciákra nézve csak hátrányos lehetett. A kormányrendeleteket latin nyelven adták ki, s csak mellékletként fűzték hozzájuk görög, illetve provinciabeli nyelvű fordításait.²⁷ A tartományok helytartói kormányzói ediktumokban tették közzé rendeleteiket. Ezen ediktumok meghatározták a városi közösségek külső és belső viszonyait.

A polgári perekben a helytartók rendelték ki a bírót. Római alperes esetén a bíró egy provinciában tartózkodó római polgár lehetett. Ez a szabály minden esetben fennállt, hacsak a tartomány el nem nyerte a peregrinusi bírászkodás jogát. Mivel a tartományok partikuláris jogát a római állam rendelkezéséből lehetett alkalmazni, e partikuláris jog római jognak minősült.²⁸

4. Júdea tartomány közigazgatási státusa

Egyértelmű, hogy Júdea az első században római felségterület volt, és a közvetlen uralkodói igazgatás alatt álló tartományok közé tartozott. Sajnos nem maradt ránk a tartomány jogállását szabályozó törvény, ezért nem tudjuk pontosan, hogy milyen szabályok szerint kormányozták Júdeát, így többnyire csak bizonyos leírásokból tudunk következtetni arra, hogy a kormányzói ediktumok miként értelmezték és egészítették ki a helyi szabályokat.

Kr. e. 63-ban Pompeius Jeruzsálem ellen vonult seregeivel, és a teljes Palesztinát római fennhatóság alá vonta. Két évtizeddel később Julius Caesar már II. Hyrcanus főpap alá rendelte a szinte teljes Palesztinát, mivel segítséget nyújt-

²⁶ *Civitates*nek számított a *foederatae* (szövetséges peregrinus városok), a *liberae* (önkormányzattal és adómentességgel rendelkező peregrinus városok) és a *tributariae* (adófizető peregrinus városok); *municipiának* a *civium romanorum* (római polgárjogot nyert peregrinus városok), és a *latinorum* (latin jogot nyert városok).

²⁷ Geréb József: A rómaiak története a legújabb kutatások nyomán. In: Marczali Henrich: *Nagy képes világtörténet. III. kötet. A rómaiak története.* Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda – Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest 1898. <http://www.mek.oszk.hu/01200/01267/html/03kotet/ind03kot.htm> (2020. febr. 26.)

²⁸ Személyi Kálmán: *i. m.* 26. és Hoffmann Pál: *A Római Jog történelme és institúciói.* Heckenast Gusztáv, Pest 1871, 75–79.

tott számára a római polgárháborúban. A tengerparti területeket és Samáriát továbbra is Szíria legátusa irányította. Octavianus császár pedig Kr. e. 31-ben mint szövetséges királyt (*rex socius*) erősítette meg pozíciójában Heródest. Halálát követően fiai a császári hozzájárulást kérték az utódláshoz. Míg Augustus döntött a kérdésben, Varus szíriai helytartó és Sabinus procurator ügyelték fel a tartomány rendjét, pontosabban a mindegyre megzavart rendet. Augustus végül felosztotta a területet a fiak között. Heródes Antipást Galilea és Pérea, Heródes Fülöpöt pedig a Galileai-tengertől északkeletre eső területek vezetésével bízta meg. Heródes Archelaus így lett Júdea, valamint Samária és Idumea negyedes fejedelme, akinek uralkodása alatt folytatódtak a korábbi lázongások. Mivel Róma megítélésében ez veszélyt jelentett a birodalomra, Kr. u. 6-ban száműzték Archelaust, és a tartományt közvetlen uralkodói igazgatás alá vonták.²⁹ Ez annak volt következménye, hogy mind a zsidó, mind a samáriai vezető réteg panasszal élt a császárnál.³⁰

Az első századra Júdea közvetlen uralkodói igazgatás alá vont területté vált. A közigazgatási státus megváltozása pedig úgy tűnik, annak volt a következménye, hogy (Heródes) Archelaus nem tudta Júdeát stabilizálni. De facto a prefektus, majd elég hamar a prokurátor irányította úgy, hogy közben látszólag Szíria kormányzója gyakorolt felügyeletet az új tartományban. Megjegyzem, hogy a két tartomány alá- és fölérendeltsége, vagy még pontosabban a Szíriai kormányzó magasabb státusa vitatott kérdés, amely a kutatókat is megosztja. A rendelkezésünkre álló forrásokból nem derül ki egyértelműen, hogy a szíriai kormányzó csak az interregnum és speciális krízishelyzetek esetén és külön megbízással szólta bele a júdeai tartomány belügyeibe, vagy inkább felsőbb hatóságként járt el. A közigazgatási struktúrák és a jogrendszer működését részben a kor tisztázatlan struktúrái, részben a ránk maradt források hiányossága miatt nehéz megértenünk.

Josephus Flavius beszámolója alapján Archelaus száműzését követően Szíriához csatolták a tartományt, és Caesar a konzuli ranggal bíró Quiriniust nevezte ki kormányzónak azzal a megbízatással, hogy tartson népszámlálást és értékelje Archelaus birtokait.³¹ Vele együtt küldték ki Coponiust a zsidók feletti

²⁹ Ball, Warwick: *Rome in the East: The Transformation of an Empire*. Routledge, New York 2001, 53.

³⁰ Brown, Raymond E.: *i. m.* 334.

³¹ *Ant. Jud.* XVII. 13,2: „Archelaos uralkodásának tizedik évében a zsidók és szamaritánusok előkelői, akik már nem tudták elviselni kegyetlenkedését és zsarnokságát, panaszt emeltek elene a császárnál, főképpen amikor rájöttek arra, hogy a császár meghagyását sem teljesítette, mert nem bánt velük emberségesen. A császár a panaszok hallatára felháborodott, s mivel Archelaost nem méltatta levélre, magához hívatta római képviselőjét, akinek ugyancsak Archelaos volt a neve, és csak ennyit mondott neki: »Azonnal szállj hajóra, menj el hozzá, és haladéktalanul hozd ide elélem.« Archelaos főlészelt a legelső hajóra, s mikor megérkezett Júdeába, Archelaost éppen lakománál találta barátai társaságában; azonnal közölte vele a császár parancsát, és sürgette, hogy minél gyorsabban utazzanak el. Mikor tehát Archelaos Rómába érkezett, és Augustus őt is és vád-

uralkodásra, akit teljes végrehajtói és bíraskodási hatalommal (*imperium*) ruháztak fel, beleértve a halálos ítéletek kiszabásának és végrehajtásának jogát.³²

Júdea tehát közvetlenül a császár közigazgatása alatt álló területnek számított, ahol a prokurátor (ἡγεμῶν vagy ἐπίτροπος) képviselte a császárt. Közigazgatási és bíraskodói jogkörét a többnyire helyi, nem zsidó etnikumú lakosság köréből verbuvált katonaság biztosította, mivel római légió nem állomásozott Júdeában. A katonák nagy része a közigazgatási központnak számító Cézareában, míg kisebb hányada Jeruzsálemben állomásozott. A kormányzó pedig rendszeresen látogatta Jeruzsálemet, és kezében tartotta az ottani főbb közigazgatási és bíraskodási ügyeket. Ez alól kivétel az a rövid időszak, ami I. Heródesz Agrippa visszatérése veszi kezdetét (Kr. u. 37). Római tanulmányai befejezése után tér vissza, és nagybátyját, Fülöpöt követte a trónon. Majd nem sokkal ezt követően, amikor gyermekkori barátja, Claudius a császári trónra került, Judeát is hozzácsatolták királyságához (Kr. u. 41), azonban a Kr. u. 44-ben bekövetkezett halálával visszarendeződött a korábbi felállítás, és visszaállították a kormányzóságot.

A Jézus által megismert közigazgatás és igazságszolgáltatás többnyire erős római kontroll alatt valósult meg. A területi joghatóság szerint Galilea tartománya, amelyhez Názáret is tartozott, s ahol Jézus a gyermekkorát töltötte, majd ahova gyakran visszalátogatott nyilvános tanítói működése idején is, Heródesz Antipás negyedes fejedelem vezetése alatt állt. Decapolis, amelyet időnként felkeresett, Szíria kormányzója alá tartozott. Ha pedig Bethsaidából Kapernaumba utazott, Fülöp negyedes fejedelem területi illetékessége alatt álló területeken kellett áthaladnia, míg jeruzsálemi vagy samáriai működése idején az éppen hivatalban levő római kormányzó joghatósága alá került. Perének és elítélésének szövevényes és nehezen érthető története többek között a joghatóság megállapításának nehézségéből is fakadt.

5. Júdea közigazgatásának és igazságszolgáltatásának speciális kérdései

Júdea tartomány közigazgatási státuszának tisztázását követően három további kérdést szükséges tisztáznunk: milyen közigazgatási kapcsolatban állt

---

lőt is meghallgatta, azzal büntette meg, hogy elkobozta egész vagyonát, és a galliai Vienna városba száműzte.”

Ant. Jud. XVII. 13,5: „[...] Archelaos tartományát bekebelezték Syriába és a császár Quirinius volt consult küldte oda, hogy elvégezze a syriai vagyonbecslést, és értékesítse Archelaos javait.”

A fordítás forrása: Flavius, Josephus: *A zsidók története.* (XI–XX. könyv) Negyedik kiadás. Fordította Révay József. Talentum, h. és é. n., 439. és 441.

³² *Ant. Jud.* XVIII. 1,1: „Tehát Quirinius római szenátor, aki már valamennyi államhivatalat viselte, és magas rangja miatt igen befolyásos ember volt, a császár parancsára néhány kíséretjével Syriába ment, részben hogy törvényszéki tárgyalásokat tartson, részben pedig hogy a vagyonbecslést elvégezze. Vele együtt küldték ki a lovagrendi Coponiust, hogy átvegye Júdeában a főhatalmat.” Flavius, Josephus: *A zsidók története,* 442.

a szíriai császári megbízott és Júdea kormányzója? Milyen titulusa volt Júdea kormányzójának? Mire terjedt ki a júdeai kormányzó megbízatása? A három kérdést Raymond E. Brown kiváló összegzése alapján kívánom bemutatni.³³

5.1 A szíriai császári megbízott és júdeai kormányzó közötti közigazgatási kapcsolat

Júdea kormányzójának és a szíriai legátus kapcsolatának kérdése máig sem teljesen tisztázott. Noha mindkét tartomány császári igazgatás alatt álló terület volt, Szíria nagyobb jelentőséggel bírt. Ez világosan kitűnik abból, hogy kormányzói rendszerint a felsőbb társadalmi osztályokból származtak, és szakmai karrierjük alapján is kiemelkedő tekintélynek örvendhettek. Emellett Szíria legátusa

„[...] négy légió katona felett rendelkezett, akik nagyobb katonai szakmaisággal bírtak, mint a Júdea kormányzója mellé kijelölt öt kohorsz.”³⁴

A Cézareában és Jeruzsálemben állomásozó kohorszok feladata a rendfenntartás volt, míg a Szíriában állomásozó légiókat többnyire lázadás vagy külső támadás esetén vetették be.

Josephus Flavius leírása alapján némelyek arra a következtetésre jutottak, hogy Júdea helytartója alárendeltségi viszonyban állt Szíria legátusával, sőt Júdeát Szíria tartomány egyik részterületének tekintik. Az hogy Josephus leírása szerint Archelaos királyságát Szíriához csatolták, és hogy Quirinius népszámlálást rendelt el Júdeában, valóban erős érv lehet az alárendeltség mellett,³⁵ ahogy az is, hogy mind a zsidók, mind a samaritánusok a szíriai megbízottnál tesznek panaszt a júdeai helytartó ellen. Sokat elárul e vonatkozásban az, hogy Nagy Heródes uralkodása idején a szíriai megbízott több esetben is közbenjárt és kényes ügyeket simított el, ahogy Pilátus esete is, akit végül a samaritánusok Vitellius szíriai legátus előtt panasztoltak be.³⁶ Itt azonnal igyekszünk megjegyezni: hogy könnyen megtörténhetett az is, hogy a Nagy Heródes idején kialakult séma később alapként szolgálhatott a joghatóság egyfajta kiterjesztésére és a közvetlen beavatkozási autoritás alátámasztására. De azt is látnunk kell, hogy a közvetlen beavatkozás inkább ritkaságszámba ment.

További vitapontként kerül elő Júdea státusa a Pilátus elmozdítása és a tartománynak I. Agrippa fennhatóságába történő helyezése közötti időben (Kr. u. 36/37–40/41). Forrásként egyedül Josephus Flaviusra hagyatkozhatunk, de be

³³ Brown, Raymond E.: *i. m.* 335–338.

³⁴ A légiók nagysága 4000–6000 főnyi katonát jelentett, amit tíz kohorszra osztottak fel. A kohorsz tehát a légió legénységének tizede. Uo. 335.

³⁵ *Ant. Jud.* XVII. 13,2. és 5., XVIII. 1,1. Flavius, Josephus: *A zsidók története*, 439. és 442.

³⁶ *Ant. Jud.* XVI. 9,1; XVI. 11,3, és XVIII. 4,1–2. Flavius, Josephus: *A zsidók története*, 363–364., 369–370. és 455–456.

kell látnunk, hogy beszámolója nem teljesen világos ebben a kérdésben.³⁷ Josephus Flavius beszámol arról, hogy miután Pilátust hazarendelték Rómába, Vitellius az ő barátját, Marcellust bízza meg a júdeai ügyek intézésével mint ἐπιμελετής-t (felelős, intéző, ügyintéző; kurátor, helytartó).³⁸ Ez arra enged következtetni, hogy közigazgatási fennhatósága volt a terület fölött. De könnyen felfogható a szükség szülte pillanatnyi kényszerintézkedésnek is. Ezt támasztja alá többek között az is, hogy egy évvel később Caligula már Marullust nevezte ki „a Júdeában állomásozó lovasság főparancsnokává”.³⁹ Ugyanúgy kérdéseket vet fel az is, hogy Kr. u. 40-ben Caligula nem Marullusnak, hanem a szíriai legátusnak, Publius Petroniusnak adott megbízatást arra, hogy császári szobrokat állíttasson fel a jeruzsálemi templomban.⁴⁰ Ez vajon azt jelentené, hogy Marullus nem bírt teljes imperiummal, és alárendeltje volt a szíriai közigazgatás fejének? Vagy inkább azt, hogy a császár előre látta, hogy egy ilyen lépés gyakorlatba ültetéséhez szükség lehet a légiók támogatására? A rendelkezésünkre álló források alapján ezt nem tudjuk pontosan eldönteni. Tény, hogy császári a fennhatóság császári kinevezéssel állt helyre, mint ahogy az is egyértelmű, hogy ez átmeneti idő volt a tartomány életében. Itt azonban megállunk a kérdés tárgyalásában, mivel a Pilátus visszahívását követő idő már nem képezi vizsgáltunk tárgyát.

Összegzésként szükséges megemlítenünk, hogy semmi nem utal arra, hogy Jézus korában a júdeai helytartó ne bírt volna teljes imperiummal, közigazgatási és joghatósági függetlenséggel. A források alapján pedig joggal vonhatjuk le a következtetést, hogy a szíriai legátus közbelépései inkább *de facto*, mint *de jure* történtek, és eseti beavatkozások látszatát keltik.⁴¹

5.2 Júdea kormányzójának titulusa

Amikor Publius Cornelius Tacitus megemlíti Jézus kivégzését, Poncius Pilátus titulusát is megnevezi: „procurator”.⁴² Ennek görög megfelelőjét használja Josephus is: ἐπίτροπος.⁴³

³⁷ Tacitus is beszámol arról, hogy Heródes Agrippa halálával Palesztinát (Júdea tartományát is) Szíriához csatolták Kr. u. 43-ban. Tacitus, Cornelius: *The Annals*. Alfred John Church and William Jackson Brodribb Ed. Macmillan and Company, London 1876, 382. Ld. még in: *Perseus Collection. Greek and Roman Materials*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Tac.+Ann.+15.44&redirect=true> (2020. ápr. 18.).

³⁸ *Ant. Jud.* XVIII. 4,2. Révay József fordításában: helytartó; ld. Flavius, Josephus: *A zsidók története*, 455.

³⁹ *Ant. Jud.* XVIII. 6,10. Flavius, Josephus: *A zsidók története*, 478.

⁴⁰ *De bello* II. 10,1–5. Flavius, Josephus: *A zsidó háború. Függelékül: Flavius Josephus önéletrajza*. Ford. Révay József. Ötödik kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest 1964, 157–159.

⁴¹ Brown, Raymond E.: *i. m.* 4. 336.

⁴² *Annales* XV. 44: „[...] Christust, akitől ez a név származik, Tiberius uralkodása alatt Pontius Pilátus procurator kivégeztette, de az egyelőre elfojtott vészes babonáság újból előtört,

Míg a köztársaság idején a procurator magánképviseletet ellátó megbízott volt, akinek megbízatása a magánjog területét érintette, a császárság korában már többnyire az adózásért felelős császári megbízottat nevezték így. E prefektusok fokozatosan az anyagi javak gondozására kaptak megbízatást, időnként pedig a járulékos csapatok vezetését is rájuk bízta. Némelyikük kormányzó-helyettesi feladatot is kapott. Augustus pedig kiterjesztette a kizárólag adózásra és az anyagiak gondozására kinevezett prefektusok jogkörét, és rájuk bízta az új császári tartományok kormányzását is.

Az Alfred John Church és William Jackson Brodrigg-féle *Annales*-kiadás mellékletében azt a megjegyzést olvashatjuk, hogy olykor a tartományok kormányzóit is procuratornak nevezték, leginkább a kisebb tartományokét vagy pedig a tartományrészek kormányzóit.⁴⁴ A megjegyzés jogos, ugyanis Augustus korában a prefektusok jogköre kibővült a polgári és büntetőjogi kérdésekben való bírászkodással is, tehát teljes kormányzói feladatkört láttak el. A kisebb tartományok prefektusai rendszerint csak rangjukban különböztek a nagyobb tartományok prefektusaitól. Míg az előbbieket rendszerint *prolegatusok* (helyettes legátusok) voltak, addig a nagyobb tartományok vezetésével csak szenátori ranggal bíró legátusokat bízta meg. Feladatkörük azonos volt az önálló pénzverés és önálló csapattoborzás jogát leszámítva. Itt fontosnak látjuk újra megjegyezni, hogy kisebb vagy jelentéktelenebb tartományok esetében rendszerint ugyanazon személyt bízta meg a prefektusi és prokurátori feladatkörrel, míg a nagyobb tartományokban adózásért és anyagi javak adminisztrálásáért felelős prokurátort is kineveztek a kormányzó prefektusok mellé.⁴⁵ Claudius korától a helytartókat többnyire prokurátoroknak nevezték.

Amikor Tacitus prokurátornak nevezi Pilátust, egy későbbi megnevezéssel illeti. Ugyanez igaz Josephusra és az újszövetségi szerzőkre is, akik a helytartói tisztséget a legáltalánosabb fogalomhasználattal írják le, és nem áll szándékukban a helytartói feladatkör töltetének tisztázása. A római közigazgatási terminológiában a Kr. u. 6–41 között megbízatást teljesítő júdeai helytartókat minden bizonnyal a prefektusi címmel illették. A pontos fogalomhasználat tisztázásában az is segít, hogy 1961-ben Cézarea Maritimában kiástak egy olyan, utólag lépcsőként felhasznált követ, amelybe hajdan a Pilátus nevét és címét vésték be. Lawrence Mykytiuk rekonstruálta az utóbb lépcsőnek felhasznált és feliratával lefele fordított kő töredékesen fennmaradt feliratát, amelynek számunkra most lényegbevágóan fontos két sora így szól az ő fordításában:

---

nemcsak Iudeában [...]” Évkönyvek. In: *Tacitus összes művei*. Ford. Borzsák István. <https://mek.oszk.hu/04300/04353/04353.pdf>, 368 (2020. ápr. 18.).

⁴³ *De bello* II. 9,2. Flavius, Josephus: *A zsidó háború*, 155.

⁴⁴ Tacitus, Cornelius: *The Annals*, 382.

⁴⁵ Brown, Raymond E.: *i. m.* 336–337.

[Po]ntius Pilate [...]

[Pref]ect of Juda[ea].⁴⁶

A rekonstruált latin szöveg pedig ez:

[DIS AUGUSTI]S TIBERIÉUM
[...PONTI]US PILATUS
[...PRAEF]ECTUS IUDA[EA]E
[...FECIT D]E[DICAVIT]

Mykytiuk helyesen rekonstruálta a szövegtöredéket. Mivel a Pilátus név nagyon ritka volt az adott korban, az előtte álló másik név töredékét és az utána következő titulus hiányzó betűit nem is lehetne mással kitölteni. Ezek alapján világossá válik, hogy Pilátus helytartói tisztsége, valamint annak teljeskörűsége felől nem lehet kétségünk.

A Pontius Pilatus feliratú kő
a jeruzsálemi Izrael Múzeumban

5.3 Mire terjedt ki a júdeai kormányzó megbízatása?

Amikor Pilátus prefektusi tisztségét tisztáztuk, annak joghatóságát is meghatároztuk. Ha prefektusi tisztséget töltött be, bíraskodási és végrehajtói feladatkörrel bírt az adott tartományban. Ez a feladatkör pedig magában foglalta a halálbüntetések végrehajtásának jogát is. Vannak olyan kutatók, akik kétségbe vonják, hogy a prefektusoknak jogában állt volna római polgár felett ítélni, még kevésbé kivégeztetni őket, míg mások a tartományi civilek kivégzésének jogát vitatják el. Az előbbi kétségre hadd válaszoljunk egy kérdésfelvetéssel: Hogyan tudott volna a tartományban állomásozó katonaság körében rendet tartani a főparancsnoki megbízással rendelkező prefektus, ha nem lett volna joga ítélni az engedetlenek, a rendbontók vagy a szökevények felett? Vagy miként lett volna lehetséges rendet tartani a helyi polgárok között, ha imperiuma nem terjedt volna ki a felettük való ítélkezésre és büntetésre?

Josephus Flavius segít eloszlatni azok kétségét, akik a római pallosjog anakronisztikus visszavetítésének tartják a római katonák vagy a helyi civilek feletti bíraskodást vagy annak bizonyos töltetét, például a halálos ítélet kiszabásának és végrehajtásának jogát. Josephus leírása szerint Augustus császár teljes hatalommal ruházta fel az első római helytartót, beleértve a kivégzési hatalmat is.⁴⁷ Ha pedig

⁴⁶ Mykytiuk, Lawrence: New Testament Political Figures Confirmed. In: *Biblical Archaeology Review*, 43. (2017/5), 50–59. <https://members.bib-arch.org/biblical-archaeology-review/43/5/6> (2018. dec. 12.). Ld. még: Simon János: A bibliai régészet fontosabb felfedezései 2018-ban. In: *Református Szemle* 112. (2019/2), (192–202) 193.

⁴⁷ *De bello* II. 8,1: „Archelaos területét most római tartománnyá szervezték át, és helytartóul a lovagrendi Coponiust küldték oda, akit a császár teljhatalommal ruházott fel.” Flavius, Josephus: *A zsidó háború*, 148.

már az első helytartó is rendelkezett ezzel a hatalommal, miért ne rendelkeztek volna ezzel utódai is? Ugyanezt támasztja alá Alexandriai Philón is, aki arról ír Pilátus imperiumgyakorlása kapcsán, hogy bármiféle tárgyalás nélkül kivégzett embereket. Igaz ugyan, hogy eljárását kritikával illeti, de kritikája a bíraskodás nélküli kivégzésekre vonatkozik, és sehol nem vonja kétségbe Pilátus azon jogát, hogy bíróként elítéljen, és végre is hajthassa az ítéletet. Sőt Philón inkább alátámasztja ezt a helytartósággal együtt járó jogot.⁴⁸

Az eddig elmondottak alapján arra következtethetünk, hogy Júdea tartomány helytartói valószínűleg teljes bíraskodási és végrehajtási jogokkal bírtak.⁴⁹ Az ezzel szemben felhozott érvek túlságosan inognak, nem lehet ezeket kellően alátámasztani.

Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy Júdea esetében a helytartó imperiuma nem zárta ki azt a lehetőséget, hogy a helyi civilek esetében a törvénykezés többnyire más fórumok előtt történjék, és csak kivételes esetekben, az úgy „római jellegéből” adódóan kerüljön a helytartó elé.

Felhasznált irodalom

- Ball, Warwick: *Rome in the East: The Transformation of an Empire*. Routledge, New York 2001.
- Brown, Raymond E.: *The Death of Messiah. A Commentary on the Passion Narratives in the Four Gospels*. Vol. 1. G. Chapman, London – Doubleday and Company, New York 1994.
- Ferenczy Endre: Dél-Itália (Magna Graecia) és Szicília görög gyarmatosítása Róma története a királyság korában. In: Ferenczy Endre – Maróti Egon – Hahn István: *Az ókori Róma története*. Szerk.: Harmatta János. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1992, 39–56.
- Flavius, Josephus: *A zsidó háború. Függelékül: Flavius Josephus önéletrajza*. Ford. Révay József. Ötödik kiadás. Gondolat Kiadó, Budapest 1964.
- Flavius, Josephus: *A zsidók története*. (XI–XX. könyv) Negyedik kiadás. Fordította Révay József. Talentum, h. és é. n.
- Geréb József: *A rómaiak története a legújabb kutatások nyomán*. In: Marczali Henrich: *Nagy képes világtörténet*. III. kötet. *A rómaiak története*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda – Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest 1898. <http://www.mek.oszk.hu/01200/01267/html/03kotet/ind03kot.htm> (2020. febr. 26.)
- Hahn István: A római császárság története. In: Ferenczy Endre – Maróti Egon – Hahn István: *Az ókori Róma története*. Szerk.: Harmatta János. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1992, 261–422.
- Hanga, Vladimír: *Drept Roman*. Argonaut, Cluj–Napoca 1999, 14–25.

⁴⁸ Smallwood, Edith Mary (szerk.): *Philonis Alexandrini Legatio Ad Gaium*. Brill Archive, 1970, 302.

⁴⁹ Azt a kérdést, hogy nemcsak a helytartónak volt erre joga Júdeában, korábban már tisztáztam. Ld. Simon János: A Szanhedrin jogköre a római uralom idején. In: *Református Szemle* 4/2019, 341–352.

- Hoffmann Pál: *A Római Jog történelme és institúciói*. Heckenast Gusztáv, Pest 1871.
- Maróti Egon: A Római Köztársaság és Augustus korának története. In: Ferenczy Endre – Maróti Egon – Hahn István: *Az ókori Róma története*. Szerk.: Harmatta János. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1992, 57–260.
- Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve – Institúciók*. Harmadik, változatlan kiadás. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest 1960.
- Mykytiuk, Lawrence: New Testament Political Figures Confirmed. In: *Biblical Archaeology Review*, 43. (2017/5), 50–59. <https://members.bib-arch.org/biblical-archaeology-review/43/5/6> (2018. dec. 12.).
- Pozsárkó Csaba: *Ius Publicum. A római közjog történetének vázlatja a köztársaságkorban és a principatus első két évszázadában*. Konzulens: Dr. Benedek Ferenc, prof. em. Szakdolgozat. Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudomány Kar 2000.
- Román Dezső: *Római magánjog I*. Oktatásügyi sokszorosító, Kolozsvár 1957.
- Schäfer, Peter: *The History of the Jews in the Greco-Roman World*. 2. edition. Routledge, London 2003.
- Simon János: A bibliai régészet fontosabb felfedezései 2018-ban. In: *Református Szemle* 112. (2019/2), (192–202).
- Simon János: A Szanhedrin jogköre a római uralom idején. In: *Református Szemle* 4/2019, 341–352.
- Skinner, Matthew L.: *The Trial Narrative Conflict, Power, and Identity in the New Testament*. Westminster John Knox Press, Louisville, KY 2010.
- Smallwood, Edith Mary (szerk.): *Philonis Alexandrini Legatio Ad Gaïum*. Brill Archive, 1970.
- Személyi Kálmán: *Római jog I*. Második kiadás. Minerva Irodalmi és Nyomdai R. T., Kolozsvár 1941.
- Tacitus, Cornelius: *The Annals*. Alfred John Church and William Jackson Brodribb Ed. Macmillan and Company, London 1876.
- Tacitus, Cornelius: *The Annals. Perseus Collection. Greek and Roman Materials*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Tac.+Ann.+15.44&redirect=true> (2020. ápr. 18.).
- Tacitus összes művei*. Ford. Borzsák István. <https://mek.oszk.hu/04300/04353/04353.pdf>, 368 (2020. ápr. 18.).
- Vécsey Tamás: *A Római jog külső története és institúciói*. Második, javított kiadás. Franklin-Társulat, Budapest 1888.

* * *

According to Josephus Flavius, the first Roman procurator of Judea, Coponius (AD. 6-9) was sent by Augustus with power, including a “power to perform executions”. This power has been questioned regarding his successors. Some of the prefects in Judea seem to have lacked full authority in this respect. Historical sources seem to suggest that Judea was a subdivision of the larger province of Syria. The current study addresses the question of relationship between the legate of Syria and the governor of Judea, as well as the limits of the authority of the governor of Judea. Besides, we offer a presentation of the provincial governance in the Roman Empire, and a short introduction into the development of several institutions and judiciary matters. This article aims to contribute to a better understanding of the provincial governance and justice in Judea in which Jesus was condemned to death.

Keywords: governance, justice, Roman Empire, province, Judea, Pontius Pilate, Syria, Palestine.